

NEBÝT Z TOHOTO SVĚTA

Nad posledním obdobím básníka Ewalda Murrera

Jiří Zizler

V letech 1991–2007 vydal Ewald Murrer (1964) sedm knih – jeho prvotina *Zápisník pana Pinkeho* vzbudil zaslouženou pozornost a vstoupil do českého literárního kánonu nejen devadesátých let. Následovalo více než dekádu trvající publikační odmlčení; v letech 2018–2024 však autor přichází s patnácti tituly, skládajícími se z dvanácti nových sbírek (*Tma se mne dotýkala*, Argo, 2018; *Noční četba*, Aula, 2019; *Tajný sběrač levandule*, Aula, 2020; *Fu*, Paper Jam, 2021; *Čtení z ohně*, Aula, 2021; *Hlasy ryb*, Argo, 2021, *Vyprávění za zpěvu ptáků*, Aula, 2022; *Nemocný měsíc*, Odeon, 2022; *Traumonium*, Malvern, 2022; *Do domu vešel stín*, Aula, 2023; *Vulturnus*, Malvern, 2023; *Silvuple*, Host, 2024), rozšířené reedice debutu (Paper Jam, 2018), jedné knihy pro děti (*Zprávy tajnou řečí*, Albatros, 2018) a surrealistické fantaskní pseudodetektivky (*Zero Gáta*, Malvern, 2023). Takový tvůrčí vzmach je málo vidaný a vybízí k tomu, abychom autorovy knihy vzali do rukou a postavili se k jeho poetice čelem.

Vlast mezi hvězdami

„Tenhle svět nás netěší, / náš je ten za zrcadlem, / ve kterém čas jde pozpátku...“ (*Noční četba*, s. 309), deklaruje svůj postoj básník. V našem světě nejde čas pozpátku, je tedy třeba nalézt si jiný. Svět, ve kterém je všechno jinak, ale zase ne úplně, jinak bychom tam nic nepoznávali a nemohli bychom tam ani vstoupit. Takový svět je tedy nutné si nejprve stvořit a pak jej udržovat při životě vlastní fan-

tazií a imaginací. „*Starý svět drží se zdí a zhlu-boka dýchá, / už nemůže dál, / příkrá hora času ho zastavila.*“ (*Nemocný měsíc*, s. 63)

Nesejde tu ani tolik na tom, zda Murrerovy básně budeme nazývat epikou, či lyrikou, protože u tohoto autora nese obojí podobné rysy. Pokud jeho poetický prostor někdy působí a vypadá jako „náš“, vždy do něj zasahuje něco znepokojivého, temného, ba příšerného, od čeho jsme zdánlivě bezpečně odděleni a můžeme si říci „co je mi po tom“, jindy to po nás ale chňapne s bezpříkladnou zálučností. Jsme sice zabýdleni v normální dimenzi, leč ty jiné subjekt v klidu neponechají, budou ho stále vyrušovat, ponoukat, dráždit, svádět.

Zároveň nikdy úplně nevíme, o co jde – přeludný fantomatický výjev, nahlédnutí klíčovou dírkou kamsi do zakázané komnaty, náhle rozražené okno do nebes či pekel. Svědek je v těch rozličných cizích místech (ne)vítaným hostem, náhodným návštěvníkem, cizincem. Vše se děje za zrcadlem, ve snu, na jiné planetě, kdesi v neznámu, ve velkém zázvěti – je to bytí alternativní, paralelní, druhé či třetí či bůhvíkolikáté, skryté a zasuté, neobjevené, ale objeňované, nemyslitelné, ale možné. „*Za sklem je tvá duše, je z vody, / z par, z oblaků, ze stínu.*“ (*Silvuple*, s. 21)

Někdy jsme si jisti přehradou, zdí, ale ta se náhle hroutí a přízraky překračují mez, proměňují se v skutečnost, jdou sem, přibližují se na dosah ruky. Zapomeň, že jsi člověk, šeptají. V sázce je duše – o ni se metají kostky, o ni hrajeme šachy s démonem. „*Za zády prázdnota, / přede mnou také nic*“ (*Hlasy ryb*, s. 37), ale tušení neoblomně ukazuje k mystériu – „*Tak blízko vedle mne jsou jiné světy*“ (*Hlasy ryb*, s. 101).

Okolo v příšeří se rozvíjí panoramatické panoptikum, hrůza se objímá s krásou, idylka s krutostí („*Děti chytají cvrčky, / hladí ovečky, zdraví bílé psy, / učitele na strom věši*“, *Nemocný měsíc*, s. 38); duchy je třeba zaklínat

a zařikávat („*Říkám lidem, / nedýchejte, / tiše buďte, / modlete se.*“, *Vulturnus*, s. 26). Někdo stojí za oknem, oči vše vidí a vysávají, nebo naopak jsou samy vysáty, dovnitř vletí pták či nestvůra, někdo vejde, světy se prolnou a zirájí na sebe či se zasmítají v zápase („*Bojíte se, co přijde odtamtud?*“, *Nemocný měsíc*, s. 39). Ale často se nalézáme v bezčase, kdy čas strnul, zamrzl a nemůže se hnout z místa.

Slyším, co jsem dříve neslyšel

Přece jen však můžeme Murrerovu poezii rozdělit na část epickou a lyrickou. Pět objemných knih z Auly (cca třináct set stránek) přináší texty příběhové, vyprávění o roztodivných událostech, činech a skutcích. Autor tak rozsáhlá díla publikuje v době, kdy se extenze v poezii zas až tak nepěstuje, dominuje spíš stručnost a zkratovitost. Naslouchání něčemu zvolna, ba lině plynoucím lidé nezvládají, trpělivost představuje zkoušku a zátěž. Autor však prokazuje umanutost, vytrvalost a věrnost svojí poetice.

K pomalému vyprávění patří i neochota zhušťovat a vypouštět, cokoli vynechávat, čas koneckonců stojí, takže ho nelze poztrácet; dominuje důkladná rozvláčnost s řadou digresí a retardací. Defilují před námi morytáty, kramářské písně, bizarní historky, vyprávění pijánů z Kocourkova, triumfování klubu sedmilhářů, absurdity, fantaskní pohádky, báje z jiných světů, fámy a šeptanda z čarodějnické školy, horory a hororůky... Stroj povídání se otáčí dokola, dokud čtenář neusne a nepropadne se do Murrerova světa už úplně.

Statičnost a neměnnost dikce je záměrná, od budoucnosti nelze očekávat nic dobrého, ta „*mně bez okolků dala po hubě*“ (*Čtení z ohně*, s. 61). Na groteskní optiku si záhy tak zvykneme, že si jí ani nevšímáme (není tomu tak i v normálním, civilním životě? Kolik věcí dnes běžných by lidská bytost z jiných dob vnímala jako neskutečné, bláznivé i děsivé?).

Obrázky z ještě vlídných temnot přecházejí v přízračné infernální scenérie, kde střízlivá realita přetéká šílenstvím, starosvětská rozšafnost ústí v sadistickou krutost, parodie až vztekle humorná přechází v neúprosnou perziřláž. Básník domýšlí skutečnost až k černým a prohnílým kořenům – v jedné ze starších sbírek napsal, že „*bombardovací letoun hovoří stejnou řečí jako violoncello*“ (*Nouzové zastavení času*, s. 53), a my cítíme, že jeho mrazivý verdikt ohledně civilizace sděluje něco velice podstatného.

Klademe si znovu otázku, proč jsou díla tak rozsáhlá. Neplatí i tady, že čeho je moc, toho je příliš? Kdybychom si odskočili do nějakého jiného života či vesmíru, po návratu stále zastihneme Murrera, jak vypráví svoje povídačky. Zřejmě když se jednou protrhne hráz, není možné povodeň zastavit – anebo autor plní tajemný úkol či slib nebo sám propadl nějakému zakletí; možná jen neumí říci svoje *hrnečku, dost!*

Ale možná se tu tolik mluví proto, aby se překryla a překonala nějaká neodbytná základní úzkost, jež se stále znovu vrací a která se nejspíš týká nejistoty ohledně vlastní totožnosti. Zároveň však Murrerova vábivá poezie láká oběti jako bludička do propasti vnímání jemného jako vlákno s absolutní pevností a konzistencí mlhy; hrozí, že se z ní už nevymotáme. Všude – i v lidské mysli – jsou zrádné prolákliny a propasti, vždy někde číhá velká deziluze; básníkovy představy mají ostré zoubky, nejprve se tu skrývá a poté demonstrativně vyjevuje nějaký vlčí hlad a chuť sápat se, škubat, trhat, hltat, žrát do sytosti. Nalézáme se v okamžiku, který nikdy neexistoval, a přitom znamená jediný bod, o němž se lze opřít a věřit, že Murrerovy knihy jsou přece jen průchozí, že se zas vymaníme z vlivu magické záře.

Murrerova epická dikce je tu pokojná a povlovná, v lehce archaickém, nabádavém

i poučném tónu nostalgického retra sděluje i ty nejstrašnější věci mírně, hrůzné pointy vyslovuje se spokojeným, vědoucím úsměvem, nesmí chybět doutník a sklenka kvalitního nápoje. Pracuje s říkankou, mechanickým popisem, prostým sdělením, inverzí, občasnými neologismy.

Sovy nejsou, čím se zdají

V ostatní Murrerově poezii sledujeme často průzračnost, pokusy o lyriku tak čistou, že na jejím vrcholu nakonec báseň sama zmizí. Ne náhodou autora přitahuje dike v duchu taoismu a zenu, vytváří ohlasy čínských a japonských básníků, svým duchem zcela rovnocenné originálům. Zároveň k němu patří i jistá artistnost, zkoumání a obkružování toho, co umí a co by mohl dokázat; bytostně nostalgická elegičnost, pozdravy oblíbeným mistrům dekadence, pro něž byla souměrná dokonalost tvaru, atmosféry i vyznění posvátná.

Druhý konec představuje naivismus (svým způsobem stejně tak rafinovaný jako smrtelně vážný), inzitivní obrazy a rýmy, odkazy k dětské či primitivistické optice, dadaistickým nápadům, přirozeně srostlým s groteskními a surrealistickými gagy a momentkami. Povinnost „smyslu“ je ostatně někdy nesnesitelná a říká si o protest: „*Jsme mátohy, / chytáme ptáčky za nohy. / Chytáme ptáčky za zobáčky.*“ (*Silvuple*, s. 42)

Klíčový je tu vztah ke hře, rozehrávaný s rozkoší zvláště ve sbírce *Traumonium*. Autor ukazuje, jak některé hry nejsou vůbec nevinné a jak se, lhostejno, zda rychle, či neznatelně, mění v zákeřné pasti, za nimiž kralují orgie baziliščí zlomyslnosti a zlého smíchu („*Zapomeň, že jsi člověk*“, *Traumonium*, s. 22); ale dětem by se některé z autorových her zřejmě líbily. Murrer svoje texty často buduje z konvencí a klišé; ukazuje se ale, že i konvence a klišé jsou jen kostky stavebnice, u nichž záleží na tom, kdo a jak z nich výtvar sestavuje.

Některé básně jsou už dávno hotové. Stačí je pouze vynést na světlo dne, očistit pavučiny a prach. Cítíme z nich opojení demiurga, který má také svého demiurga, a tak dále ad infinitivum. „*Skutečný mág je pouze ten, / kterého jeho kouzla nezničí.*“ (*Hlasy ryb*, s. 105). I demiurg si občas na nic nepamatuje

a přichází ukrást vlastní vzpomínky. Existuje mnoho veršů, které ještě nikdo nenapsal, i když jsou zavěšeny ve vesmíru a stačí po nich sáhnout. „*Po sněhu utíkali psi, / oči na zemi, / tížilo je úzké nebe. // Skákali jsme, / kdo se dotkne hvězd.*“ (*Vulturnus*, s. 34); „*Stavěli jsme dům, / z nebe snášely se kapky, / pak Slunce zase svítlo. / Stál za oknem anděl s křídly svěšenými.*“ (*Vulturnus*, s. 91)

Někdy se čtenář ani nedozví, kam báseň došla a čeho se dobrala – okno někdo rychle přibouchne, vizi zakryje mrak, stáhne se opona. Jindy slyšíme drmolění blázna či jakési blekotání ze sna – jazyk sám hněte, smaží, peče, vaří... A my jsme tu, abychom pozorovali zvířata a byli zvířaty pozorováni, smáli se měsíci a měsíc se smál nám, abychom tvořili jazyk a jazyk utvářel nás. Posloucháme pohádky skřítků, na něž i skřítkové zapomněli (nelze nepojmout podezření, že někdy vypráví někdo jiný než člověk).

Ewald Murrer sbírá zkazky odjinud a posílá nám je po poštovních holubech v podobě pterodaktylů, kteří v zubech svírají jeho básně. Vševládná imaginace neustoupí, dokud všechno neprostoupí a nezmění všechny svoje obrazy v realitu – jestli pouze tu v myslí, nebo i tu venku, lze jen těžko rozlišit. Alchymista experimentuje, protřepává baňky, taví látky v tyglíku, zkoumá elixíry.

Většina básní je smutná, mnohé jsou morbidní. Nemluvíme tu však o smrti, ale o předstávě smrti. Lze napsat něco, co se jí vyrovná, není smrt největší ze všech básní? Murrerova imaginace vytváří komplexní vjem, evokující jinobyty, jež fascinuje svou chvěvivě pomíjivou existencí na hraně bytí a nebytí, života a smrti. Autorovo krédo zní „*Neupínám svůj zrak / k věcem viditelným*“ (*Hlasy ryb*, s. 96) a výsostně důležité je pro něj ticho – „*naslouchám tichu, / ticho je boží hlas.*“ (*Noční četba*, s. 265) Vzdaluje se esenciálně kolektivní „nevědomé“ obraznosti surrealistů, připomínající kostelní pokladničku, do níž účastník vhadzuje svůj obolus dle vzoru každých pes jiná ves.

Srdcem v poezii

Co pro autora vlastně znamená poezie? Nepochybujeme, že opak nudy, umělosti, chtěnosti a nezáživné strnulosti – ta Paní se někdy objevuje v podobě oslnivé iluminace,

někdy jako divoká bouře v horách, jindy s námi prochází zooloogickou zahradou v jiné galaxii. Může nudit běh o život s umrlcem ve „Svatebních košilích“ či vrzání kola na popravisti v *Máji*? Poezie je hrůza i dojetí, buráčení i nezřetelný šepot, extáze i ticho absolutna; v neposlední řadě výron a výraz svobody. V jedné básni Murrer vidí „*provazový žebřík z jemných vláken, / po jakém do nebe dá se stoupat, / nevázší-li nic*“ (*Traumonium*, s. 12) – i to by mohla být osobní a vcelku přesná definice poezie.

Musíme však zmínit i problematická místa autorovy tvorby. Rozpaky vzbuzuje už zmíněná extenze a s ní související repetitivnost textů. Kola občas melou naprázdno, setrvačnick se otáčí, verše a slova splývají, cítíme monotónnost a stereotypnost výrazu, kráčíme s básní do zapomenutelná, jsme v časové smyčce, variace nám připadají stále stejnější, bledé a bezkrevné, ponuře fantomatické. Stále se vrací hořekování snivce a podivína, bédujícího nad vlastním neštěstím a nicotností. Snad je to někdy nutnost – básník netvoří, jen zaznamenává, nahrává sny, provází nočním muzeem. „*Půjdem dál, až do knihovny, / kde noční čtenáři lemuři / potmě velikýma očima do knih se dívají. / Můžeš jim nahlédnout přes rameno.*“ (*Čtení z ohně*, s. 344)

Závěrem zbývá, jak se kdysi říkalo, „vyšetřit“ poměr Ewalda Murrera a Ivana Wernische. Příbuzenský vztah obou básníků je obecně známý, ale nikdo z nich se možným literárním ovlivněním příliš nezabývá, ačkoli v jedné básni Murrer říká, „*že není na světě nic těžšího, / než býti synem velkého člověka.*“ (*Noční četba*, s. 96) Syn si zvolil výborný, působivý pseudonym, tak jako každý básnivý syn velkého básníka (prozaiky závazek jména asi tolik netrápí), a svou inklinaci nezavrh. Nevěnuje se mu kupodivu tolik ani kritika, ačkoli blízkost Murrerovy tvorby k Wernischově je nábíledni. Oba spojuje styl, ražba, zaměření i ovzduší textů, osnování jinobyty, láska k paradoxům a absurditám, obliba exotické a vojenské tematiky, způsob práce s fantaskností, jemnost a vytříbenost faktury, nyní i tendence hojně publikovat.

Pro Murrera to představovalo mimořádnou výzvu i zátěž, tím spíš, že se mu zalíbilo na stejné planetě jako Ivanu Wernischovi; udělal tedy dobře, že genetické vazby nechal

být a možná některé otcovy opusy ani neprozkoumal. U Ivana Wernische však vidíme jistou dvojdomost – jeden píše a druhý se na to dívá, jejich dialog iniciuje mystifikační a fabulační smršť.

Ewald Murrer, zdá se, v existenci svého světa věří; Ivan Wernich chce jiný svět evokovat, Ewald Murrer jej ale obývá. Konec jednoho světa však může být začátkem jiného a naopak – tyhle světy si neprotiřečí a nekonkurují, ale vědí o sobě, navzájem se doplňují a volně přecházejí jeden v druhý. Patří to možná i k podstatě každé dobré, a v případě našich autorů i nesporně velké poezie. A k ní zní „*Z tajemných dalek hlas: / ještě nebylo řečeno poslední slovo.*“ (*Čtení z ohně*, s. 348). ■

inzerce

tvar
obydleník živé literatury

Nejvýhodnější předplatné Tvaru? Elektronické na půl roku za 300 Kč. Včetně přístupu do archivu a knihy jako dárek.